

3. SUSTAV SREDIŠNJIH NASELJA I RAZVOJNIH SREDIŠTA

3.1. SREDIŠNJA NASELJA I PRAVCI PREOBRAZBE I RAZVOJA

Strategijom i Programom prostornog uređenja Republike Hrvatske utvrđen je sustav naselja kao jedan od najvažnijih elemenata organizacije prostora, te je kao jedan od primarnih zadataka određeno ostvarivanje prostorno-planskih pretpostavki za policentrični razvoj Županije uklopljen u ukupni sustav Države. Istima je zadan sustav središnjih naselja do razine područnih središta, te načelno do razine lokalnih središta, a okvirno su naznačeni i poželjni pravci preobrazbe i razvoja pojedinih grupa naselja (pri čemu su kriteriji većim dijelom prilagođeni Hrvatskim uvjetima).

Mreža naselja (pa i sama naselja) je relativno detaljno analizirana u poglavlju A.2.2., gdje je izvršeno i početno prepoznavanje pojedinih naselja kao sadašnjih i potencijalnih razvojnih središta, te polazna sistematizacija sukladno obvezama i kriterijima Strategije i Programa.

Jedan od najvažnijih "resursa" i prostorno-razvojna prednost Županije je u stvari uravnotežena, bipolarno organizirana mreža gradova (Bjelovar-Čazma i Daruvar-Garešnica-Grubišno Polje) slijedećih osnovnih karakteristika:

- Bjelovar:
 - Programom i Planom određen je kao veće regionalno središte,
 - bio je sjedište zajednice općina i (bivše) općine, a sada je sjedište Županije i grada, ali su još uvijek izraženi negativni metropolitanski utjecaji Zagreba, te konkurencije Koprivnice i Virovitice,
 - 1991. godine imao je 14.603 radna mjesta, 37,8% dnevnih migranata i 1,8 st. na jednog zaposlenog,
 - 1991. godine imao je 26.926 stanovnika grada i 12.763 stanovnika prigradskih naselja,
 - ima stabilnu (iako usparenu) regeneraciju stanovništva i uravnoteženi razvoj,
 - gradsko je naselje sa formiranom povijesnom urbanom jezgrom,
 - ima važeći Generalni urbanistički plan i više DPU-a i UPU-a,
 - ima cca 1.800 ha planiranih građevinskih površina, od čega je izgrađeno cca 40%,
 - gustoća stanovanja je 37,4 st./ha,

- Daruvar:
 - Programom je određen kao manje regionalno središte, ali Planom je tretiran kao potencijalno regionalno središte,
 - bio je sjedište (bivše) općine, a sada je sjedište grada i razvojno središte jugoistočnog dijela Županije,
 - položaj mu je oslabljen zbog prekida sekundarnih veza sjevera i juga Hrvatske preko Bosne i Hercegovine, ali je i ojačan slabljenjem Pakraca i Lipika,
 - 1991. godine imao je cca 5.530 radnih mjesta, 42,1% dnevnih migranata i 1,8 st. na jednog zaposlenog,
 - 1991. godine imao je 9.748 stanovnika grada i 5.298 stanovnika prigradskih naselja,
 - ima stabilnu (iako usparenu) regeneraciju stanovništva i uravnoteženi razvoj,
 - gradsko je naselje sa formiranom povijesnom urbanom jezgrom,
 - ima važeći Generalni urbanistički plan i više DPU-a i UPU-a,
 - ima cca 770 ha planiranih građevinskih površina, od čega je izgrađeno cca 45%,
 - gustoća stanovanja je 28,1 st./ha,

- Čazma:
 - Programom i Planom je određena kao područno središte,
 - bila je sjedište (bivše) općine, a sada je sjedište grada, ali je izražen negativni utjecaj Zagreba, Ivanić Grada i Bjelovara, te relativno slabog gravitacijskog područja,

- 1991. godine imala je cca 2.247 radna mjesta, 57,9% dnevnih migranata, 1,2 st. na jednog zaposlenog i usmjerenost na promet i veze, poljoprivredu i šumarstvo,
 - 1991. godine imala je 2.785 stanovnika grada i 2.711 stanovnika prigradskih naselja,
 - ima stabilnu regeneraciju stanovništva i uravnoteženi razvoj,
 - gradsko je naselje sa naznačenom urbanom jezgrom,
 - ima važeći Generalni urbanistički plan i više DPU-a i UPU-a,
 - ima cca 230 ha planiranih građevinskih površina od čega je izgrađeno cca 60%,
 - gustoća stanovanja je 20,2 st./ha,
- Garešnica:
- Programom i Planom je određena kao područno središte,
 - bila je sjedište (bivše) općine, a sada je sjedište grada, ali je izražen negativni utjecaj Daruvara i Kutine, ima relativno jako gravitacijsko područje,
 - 1991. godine imala je cca 2.809 radna mjesta, 50,0% dnevnih migranata, 1,5 st. na jednog zaposlenog i usmjerenosti na poljoprivredu i šumarstvo,
 - 1991. godine mala je 4.308 stanovnika grada i 2.796 stanovnika prigradskih naselja,
 - ima stabilnu regeneraciju stanovništva i uravnoteženi razvoj,
 - gradsko je naselje sa naznačenom urbanom jezgrom,
 - ima važeći Generalni urbanistički plan i više DPU-a i UPU-a,
 - ima cca 300 ha planiranih građevinskih površina od čega je izgrađeno cca 75%,
 - gustoća stanovanja je 19,1 st./ha,
- G. Polje:
- Programom i Planom je određeno kao područno središte,
 - bilo je sjedište (bivše) općine, a sada je sjedište grada, ali je izražen negativni utjecaj Daruvara i Virovitice, ima relativno slabo gravitacijsko područje,
 - ima dodatno oslabljen položaj zbog negativnih utjecaja Domovinskog rata i prekida sekundarnih veza sjevera i juga Hrvatske preko Bosne i Hercegovine,
 - 1991. godine imalo je cca 1.587 radna mjesta, 38,6% dnevnih migranata, 2,2 st. na jednog zaposlenog i usmjerenost na upravu,
 - 1991. godine imalo je 3.501 stanovnika grada i 1596 stanovnika prigradskih naselja,
 - ima stabilnu regeneraciju stanovništva i stagnaciju procesa,
 - gradsko je naselje bez urbane jezgre,
 - ima važećih više DPU-a i UPU-a, ali Generalni urbanistički plan nije nikada donešen,
 - ima cca 310 ha planiranih građevinskih površina, od čega je izgrađeno cca 70%,
 - gustoća stanovanja je 16,1 st./ha,

Za sve gradove generalno se može planirati:

- da bi se trebali osposobljavati za stvarno preuzimanje svoje Planom predviđene uloge (Bjelovar - uloge satelitskog grada u prstenu satelitskih gradova oko Zagreba, a u funkciji smanjenja pritiska imigracije stanovništva i prometa u metropolu), s tim da je u najkritičnijem položaju Grubišno Polje kao izrazito slabo područno središte, a koje bi moralo povući razvoj cijelog područja (sa vrlo velikim i velikim ograničenjima u razvoju),
- da bi trebali primarne i sekundarne kapacitete vratiti na prijeratni nivo, a tercijarnu i kvartarnu strukturu djelatnosti optimalizirati ovisno o planiranom stupnju centraliteta,
- da iako svima manjka stanovništva zbog malog ukupnog demografskog potencijala Županije, bi trebali ograničiti izvlačenje stanovništva iz šire okolice kako je ne bi sasvim ispraznili, te bi optimalan porast stanovništva bio za cca 30% do 35% do 2021. godine (5% do 10% vlastitim prirodnim prirastom i 20% imigracijom),
- da bi u cilju sprečavanja veće imigracije trebalo bitno olakšati i ojačati dnevne migracije te povećati atraktivnost šireg područja i lokalnih središta,
- da za predviđeno povećanje broja stanovnika svi gradovi imaju planirano više nego dovoljno građevinskih područja, koje trebaju aktivirati postepeno, a preobrazbu temeljiti;

- Bjelovar i Daruvar prvenstveno na urbanoj obnovi, revitalizaciji i reafirmaciji gradskih jezgri, te urbanizaciji rubnih područja i prigradskih naselja, a putem Generalnog urbanističkog plana,
- Čazma i Garešnica prvenstveno na kompletiranju naznačenih gradskih jezgri i urbanizaciji rubnih područja i prigradskih naselja, a putem Urbanističkog plana uređenja cijelog grada,
- Grubišno Polje prvenstveno na formiranju gradske jezgre i urbanizaciji ostalog dijela i prigradskih naselja, a putem Urbanističkog plana uređenja užeg dijela grada.

Kako je Županija u cjelini rijetko, a pojedini dijelovi izuzetno rijetko naseljeni, za koliko-toliko ravnomjeran razvoj (i kontroliranje demografskih tokova i racionalno korištenje raspoloživog ljudskog kontigenta) izuzetno će važan biti upravo dobar odabir i uspješno stimuliranje razvoja lokalnih središta i drugih manjih naselja s realnim izgledima za opstanak s jedne strane, te prepoznavanje i racionalno rješavanje problema naselja duboko u procesu izrazite depopulacije i izumiranja s druge.

Stoga je sustav lokalnih središta razrađen u dva nivoa (veća i manja), a pokušalo se i načelno prepoznati potencijalna središta. Pri tome je posebna pažnja posvećena područjima sa vrlo velikim i velikim ograničenjima u razvoju, gdje se (zbog izrazito malih naselja i disperzne naseljenosti) pokušalo čak sa spuštanjem kriterija na 300 stanovnika, ali je za adekvatno pokrivanje pojedinih područja (Moslavina, jugoistočna Bilogora,...) i to bilo nedovoljno.

Popis i osnovne karakteristike svakog od prepoznatih lokalnih i potencijalnih središta (i središnjih naselja s umanjnim značajem) date su u tabeli iz koje je vidljivo da:

- od deset naselja određenih kao veća lokalna središta;
 - deset naselja su sjedišta općina,
 - u pet naselja je u toku proces depopulacije, a u Velikoj Pisanici i izrazite depopulacije,
 - četiri naselja su slabije urbanizirana, a Velika Pisanica je ruralno naselje,
 - četiri naselja imaju manje od 200 radnih mjesta, tri manje od 100, a Velika Pisanica manje od 50,
 - samo četiri naselja imaju bar dijelom riješenu vodoopskrbu, a nijedno odvodnju otpadnih voda,
 - sva naselja imaju samo djelimično rješenu potrebnu društvenu infrastrukturu,
 - sada su u stvari samo tri veća lokalna središta (Sirač, Hercegovac i Rovišće), a ostala svoj planirani položaj tek trebaju postići,
- od devet naselja određenih kao manja lokalna središta;
 - osam naselja su sjedišta općina,
 - u četiri naselja je u toku proces depopulacije, u Zrinskom Topolovcu izrazite depopulacije, a u Severinu i Kapeli izumiranja,
 - pet naselja je slabije urbanizirano, a Zrinski Topolovac je ruralno naselje,
 - četiri naselja imaju manje od 100 radnih mjesta, a Zrinski Topolovac manje od 50,
 - samo tri naselja imaju bar dijelom riješenu vodoopskrbu, nijedno odvodnju otpadnih voda, a Zrinski Topolovac ni plin,
 - sva naselja imaju samo djelimično rješenu potrebnu društvenu infrastrukturu, a Severin i Zrinski Topolovac nemaju ni matičnu osnovnu školu,
 - dva ili tri će imati velikih problema da sadašnji položaj i održe,
- velika većina predloženih potencijalnih središta;
 - ima u toku proces izrazite depopulacije i izumiranja,
 - su seoska naselja,
 - radnih mjesta u naselju gotovo da i nema,
 - nema rješenu vodoopskrbu, odvodnju otpadnih voda pa ni plin,
 - ima minimalnu društvenu infrastrukturu.

Shodno tome, prilikom izrade prostornih planova gradova i općina gotovo sva predložena središta (posebno potencijalna) treba detaljno preispitati, te se eventualno odlučiti i na prepoznavanje i forsiranje grupa od više susjednih naselja sa podjeljenim središnjim funkcijama, odnosno formiranje lokalnih žarišta razvoja (npr. veće lokalno žarište: Nova Rača, Severin, Bulinac, Bedenik.), a neophodno će biti i hitno osmišljavanje koncepcije razvoja rijetko naseljenih područja.

Pri tome posebnu pozornost treba posvetiti aktiviranju do sada relativno slabo iskorištenih osovina i pravaca razvoja.

Prilikom određivanja pravaca preobrazbe i razvoja, optimalnog nivoa opremanja komunalnom i društvenom infrastrukturom, veličine građevinskih područja (prostornim planovima gradova i općina) treba se pridržavati slijedećih smjernica:

- za veća lokalna središta:
 - ukupna demografska kretanja stabilizirati na nivou regeneracije ili bar slabe regeneracije (zadržavanjem vlastitog prirodnog prirasta i privlačenjem emigracije iz okolnih naselja),
 - postići nivo jače urbaniziranih naselja (socio-ekonomski),
 - postići bar 101 do 200, a poželjno bi bilo 201 do 500 radnih mjesta u naselju (ili grupi naselja),
 - riješiti kompletnu komunalnu infrastrukturu (vodoopskrba, odvodnja otpadnih voda, plin, nogostupi,...),
 - riješiti minimalno potrebnu društvenu infrastrukturu (matična osnovna škola, vrtić, ambulanta sa stomatologom, ljekarna ili depo lijekova,...) te osnovne servise i opskrbu,
 - racionalizirati veličinu građevinskog područja, sačuvati koridore za nastavljanje započetog širenje u dubinu, a naselje uređivati temeljem Urbanističkog plana uređenja,

- za manja lokalna središta:
 - ukupna demografska kretanja stabilizirati bar na nivou slabe regeneracije (zadržavanjem većeg dijela vlastitog prirodnog prirasta i privlačenjem emigracije iz okolnih naselja),
 - postići nivo jače urbaniziranih naselja (socio-ekonomski),
 - postići bar 101 do 200 radnih mjesta u naselju (ili grupi naselja),
 - riješiti komunalnu infrastrukturu (vodoopskrba, plin, nogostupi,...),
 - riješiti minimalno potrebnu društvenu infrastrukturu (matična osnovna škola, vrtić, ambulanta sa stomatologom, ljekarna ili depo lijekova,...) te osnovne servise i opskrbu,
 - racionalizirati veličinu građevinskog područja, sačuvati koridore za nastavljanje započetog širenje u dubinu, a bar centralni dio uređivati temeljem Urbanističkog plana uređenja,
 - za manja lokalna središta u problemskim područjima, te područjima sa vrlo velikim i velikim ograničenjima u razvoju, na izradi i provođenju programa angažirati i Županiju pa i Državu.

- za potencijalna središta:
 - ukupna demografska kretanja stabilizirati bar na nivou depopulacije (smanjivanjem vlastite emigracije i privlačenjem emigracije iz okolnih manjih naselja),
 - postići nivo slabije urbaniziranih naselja (socio-ekonomski) ili ojačati ruralni karakter,
 - postići bar minimum radnih mjesta u naselju (ili grupi naselja),
 - riješiti minimum komunalne infrastrukture (plin, asfaltni kolnik, nogostupi,...),
 - riješiti (ili zadržati) minimalno potrebnu društvenu infrastrukturu (područnu osnovnu školu,...) te osnovnu opskrbu,
 - riješiti minimum javnog prometa sa najbližim lokalnim i područnim središtem,

- racionalizirati veličinu građevinskog područja, te eventualno preispitati mogućnost transformacije pojedinih dijelova naselja sukladno potrebama određenog tipa poljoprivredne proizvodnje,
- za potencijalna središta u problemskim područjima, te područjima sa vrlo velikim i velikim ograničenjima u razvoju, na izradi i provođenju programa angažirati i Županiju pa i Državu.

3.2. OSTALA NASELJA I PRAVCI PREOBRAZBE I RAZVOJA

Ostala naselja koja nisu i neće biti obuhvaćena nijednim tipom središta ili žarišta (prigradska naselja ne ulaze u tu kategoriju) mogu se razvrstati po više kriterija, a pravci preobrazbe i razvoja ovisit će ponajviše o veličini i demografskim procesima, odnosno razvojnim sposobnostima.

Pojednostavljeno, glavne grupe bi se mogle svesti na:

- naselja koja su 1991. godine imala od 201 do 500 stanovnika, a u toku su procesi nazadovanja i izrazitog nazadovanja u razvoju, i naselja koja su 1991. godine imala od 101 do 200 stanovnika, a u toku je stagnacija procesa i nazadovanje u razvoju;
 - pravce preobrazbe i razvoja gotovo je nemoguće predvidjeti, a ovisit će o čitavom nizu činitelja: udaljenost od osovina i pravaca razvoja ili lokalnih središta, opremljenosti komunalnom i društvenom infrastrukturom, postojanju ili nepostojanju zainteresiranih skupina ili pojedinaca, prisutnosti posebno vrijednih resursa, interesima šire i uže zajednice,...
 - kretat će se od razvoja u potencijalno središte (urbanizacije ili jačanja ruralnog karaktera), preko stagnacije pa do izrazitog nazadovanja,
- naselja koja su 1991. godine imala od 01 do 100 odnosno, od 101 do 200 stanovnika, a u toku su procesi nazadovanja i izrazitog nazadovanja u razvoju (49 od ukupno 60 odnosno 77 od ukupno 96), pa i odumiranja;
 - do 2021. godine će većina što prirodnim putem što emigracijom izgubiti između 50% i 70% stanovnika te ostati praktično prazna ili čisto staračka,
 - nakon detaljnog preispitivanja moguće je:
 - potaknuti preobrazbu naselja bliže gradovima, na atraktivnim položajima i opremljenijih infrastrukturom u vikend naselja i naselja seoskog (lovnog, ribolovnog) turizma ili "elitnog" stanovanja,
 - potaknuti preobrazbu naselja sa zainteresiranim skupinama i pojedincima u naselja prilagođena "farmerskom" tipu poljoprivrede, ili na drugi način uskladiti sa koncepcijom razvoja rijetko i disperzno naseljenih područja,
 - prepustiti ih autonomnoj motivaciji skupina i pojedinaca, te eventualno pružiti potporu u izgradnji minimalne infrastrukture,
 - naselja jače oštećena tijekom Domovinskog rata niti ne obnavljati,...

Shodno utvrđenom pravcu preobrazbe i razvoja treba definirati i optimalni nivo opremanja komunalnom i društvenom infrastrukturom, veličinu građevinskih područja (prostornim planovima gradova i općina) i druge elemente uređenja naselja.